

Väljatöötamiskavatsus

Juriidilise isiku karistusõigusliku vastutuse ülekandmine ja karistuste individualiseerimine

1. Lahendatavad probleemid

Probleem nr 1: juriidilise isiku vastutuse ülemineku võimatus

Juriidilise isiku vastutuse ülemineku juures tuleb eristada kahte problemaatilist olukorda. Esiteks võib juhtuda, et juriidilist isikut ei saa karistada tema lõppemise tõttu. Ühinedes, jagunedes või end likvideerides on võimalik saavutada juriidilise isiku lõppemine, mis on kriminaalmenetluse seadustiku (KrMS) § 199 lg 1 p 4 kohaselt kriminaalmenetlust välistav asjaolu. Kui juriidiline isik on lõppenud, ei ole tema suhtes võimalik realiseerida ühtegi karistamise eesmärki. Teemat on käsitletud nii õiguskirjanduses kui kohtupraktikas ja probleemile on tähelepanu juhtinud ka OECD altkäemaksu vastane töögrupp oma 2024.a koostatud Eesti IV hindamisaruandes¹.

Riigikohtu kriminaalkolleegium juhtis *obiter dictum* korras asjas nr 3-1-1-133-13 tehtud otsuses (p 16) tähelepanu järgnevale: *Praegu võimaldab seadus juriidilise isiku jagunemise, ühinemise või likvideerimise abil vältida selle isiku karistamist või siis muuta karistamine ebatõhusaks põhjusel, et süüteo toime pannud juriidilise isiku majanduslik identiteet on karistamise hetkeks üle läinud mõnele teisele juriidilisele isikule. Taoliste võimaluste olemasolu on vaevalt kooskõlas seadusandja eesmärkidega juriidiliste isikute karistusõigusliku vastutuse kehtestamisel. Samas on seadusandja võimuses luua õiguslik mehhanism, mis takistaks jagunemise, ühinemise või likvideerimise kasutamist süüteo toime pannud juriidilise isiku karistamise vältimiseks. Näiteks on võimalik anda kriminaalasja menetlejale pädevus keelata kriminaalmenetluse tagamiseks teatud tingimustel ja ajaks kahtlustatavast või süüdistatavast*

¹ OECD hindamisaruanne P C.1.d, p 228, lk 63, kättesaadav veebis: [OECD Anti-Bribery Convention Phase 4 Report on Estonia \(EN\)](#)

juriidilise isiku ühinemine, jagunemine ja likvideerimine. Lisaks sellisele menetluslikule abinõule on võimalik kehtestada materiaaõiguse normid, mis looksid seadusliku aluse omistada tegu teatud juhtudel (nt äriühingu ainukese ettevõtte ülemineku korral) juriidilisele isikule, kes on teo toime pannud juriidilise isikuga majanduslikult identne.

Teiseks, nagu viidatud Riigikohtu otsusest ka nähtub, tuleb juriidilise isiku lõppemise kõrval eristada olukordi, kus juriidiline keha on küll alles, kuid selle varad, personal ja muu oluline kapital (nn majanduslik identiteet) on üle viidud teise ühingusse. Kuigi sellisel juhul on süüteo toime pannud juriidilise isiku karistamine küll iseenesest võimalik, ei täidaks selline varatu ühingu karistamine üld- ega eripreventiivsed eesmärged. Kui sisuliselt sama ühing tegutseb teise registrikoodi all edasi, annab see ühiskonnas tugeva signaali, et juriidilisel isikul on võimalik oma karistusõiguslik vastutus vanasse kehasse maha jätta ja karistusest täielikult pääseda.

Seadusandja on astunud mõningaid samme² probleemi leevendamiseks, kuid terviklahenduse ni pole tänaseni jõutud. Kui varem oli kriminaalmenetluses võimalik keelata juriidilise isiku jagunemine, ühinemine või likvideerimine, samuti vara väljakandmine (nt teatud tehingute tegemise keelu näol) konfiskeerimise või tsiviilhagi tagamiseks, siis 1. mail 2023 jõustunud KrMS muudatuste järel saab neid meetmeid kohaldada ka rahalise karistuse tagamiseks. Samuti on äriregistri seaduse § 60 alusel piiratud äriühingu registrist kustutamise võimalusi, kui ühing on osaline kriminaal- või kohtumenetluses.

Need muudatused aitavad küll osaliselt vältida vastutusest hoidumist juriidiliste isikute poolt, kuid lahendus on laiemas plaanis poolik, sest tõkendite kasutamise eelduseks on (juba) käimasolev kriminaalmenetlus. See tähendab, et kui ühinemine või jagunemine on toimunud enne kriminaalmenetluse alustamist (nt kohe pärast süüteo toimepanemist), jäävad seaduses sätestatud võimalused puudulikuks. Probleemi lahendamiseks on vaja täiendavalt muuta kehtivat õigust, millest tuleb VTK-s juttu hiljem.

Probleem nr 2: juriidilise isiku karistuste individualiseerimisvõimaluste piiratus

Kuigi juriidilisele isikule on võimalik kuriteo eest mõista tingimisi karistus KarS § 73 alusel, ei ole KarS § 74 ehk käitumiskontrolli kui lisatingimuste kohaldamine võimalik. Samas ei ole selline kitsendus alati põhjendatud, kuna mõnel juhul võiks lisatingimuste kohaldamine olla

² KrMS ja VTMS muutmise [celnõu 367 SE](#), millega tehti võimalikuks kohaldada asjakohaseid kriminaalmenetluse tagamise vahendeid ka rahalise karistuse tagamiseks.

adekvaatne lahendus. Näiteks keskkonnakuriteo toimepanemise korral ei peaks olema välistatud panna äriühingule kohustus panustada mingil moel keskkonnakaitse edendamisse. Samas tuleks siinjuures jälgida, et lisatingimus ei tooks kaasa sisuliselt teist karistust sama teo eest. Siinkohal tasuks ühtlasi kaaluda KarS §-i 66 (karistuse kandmine ositi) muutmist selliselt, et sätet saaks selgelt kohaldada ka juriidiliste isikute puhul ning KarS 3. peatüki 4. jao täiendamist selliselt, et juriidilisele isikule oleks võimalik kohaldada laiemat valikut lisakaristusi (nt mingil tegevusalal tegutsemise keeld).

2. Eesmärgid

Esimese probleemi lahenduseks on (karistus)õigusliku regulatsiooni täiendamine selliselt, et juriidilist isikut oleks võimalik kuriteo eest (tõhusalt) karistada ka juhul, mil teo toime pannud isik on (kohe) pärast teo toimepanemist ühinenud teise juriidilise isikuga, jagunenud kaheks või enamaks juriidiliseks isikuks või kui isiku majanduslik identiteet on üle kantud teise juriidilisse isikusse.

Teis(t)e probleemi(de) lahenduseks on karistusõigusliku regulatsiooni täiendamine selliselt, et ka juriidilisele isikule mõistetud kriminaalkaristust oleks võimalik rohkem individualiseerida. Eelkõige tähendab see käitumiskontrolli võimaldamist ka juriidilisele isikule, sh võimalust panna juriidilisele isikule spetsiifilisi kohustusi nagu nt liikide taasasustamine tekitatud kahju heastamiseks vms, aga ka karistuse ajatamist ja mingil tegevusalal tegutsemise keelu kohaldamise võimaldamist.

3. EL õigus ja teiste riikide regulatsioonid

Üldise süüühimõtte kohaselt on seni vastutus kuriteo toime panemise eest olnud konkreetse isikuga lahutamatult seotud. Kuigi selline mõttekäik on igati sobilik füüsiliste isikute puhul (on mõeldamatu, et konkreetsele inimesele määratud kandmata vanglakaristus läheks tema surma korral üle nt tema pärijatele), ei võta see lähenemine arvesse juriidiliste isikute eripärasid. Erinevalt füüsilisest isikust on juriidiline isik oma olemuselt varakogum, mille puhul karistusõiguslik mõjutamine peab tegelikult mõjutama neid inimesi, kellele see vara kuulub ja kes lõppastmes ka vastutavad selle eest, mida selle varaga tehakse (või mida tehakse selle vara

suurendamise eesmärgil). Süüpõhimõttega kooskõlas olevaks ei saa pidada olukorda, kus karistusõiguslik vastutus on võimalik (näilise) tsiviilõigusliku tehinguga välistada, olgu selleks kas äriühingu ühinemine, jagunemine või lihtsalt äriühingute ressursside ümberkantimine teise juriidilisse isikusse (ettevõtte üleminek).

Samale järeldusele on jõutud ka Euroopa Liidu õiguses. Euroopa Kohus analüüsis õigusjärglase vastutuse võimalikkust oma 5. märtsi 2015 kohtuasjas C-343/13 (*Modelo Contiente Hipermercados SA versus Autoridade para as Condições de Trabalho – Centro Local do Lis (ACT)*)³. Tegemist oli kaasusega, kus äriühingule määrati tööõiguse normide rikkumise eest trahv. Sama äriühing ühines pärast rikkumise toimepanemist, kuid enne vastava trahviotsuse jõustumist teise äriühinguga, mille tagajärjel loeti esimene (õigusrikkujast) äriühing lõpetatuks.

Eelotsusetaotlusega sooviti kohtuasjas sisuliselt vastust küsimusele, kas ühinemise korral läheb üle ka sellise trahvi tasumise kohustus, mis on määratud enne ühinemist jõustunud otsusega ühendatava äriühingu poolt enne ühinemist toimepandud tööõiguslaste rikkumiste eest. Otsuse punktis 33 leidis kohus, et „[...] kui sellise vastutuse üleminek oleks välistatud, kujutaks ühinemine endast äriühingule võimalust mööda hiilida enda toimepandud rikkumise tagajärgedest asjaomase liikmesriigi või teiste võimalike huvitatud isikute kahjuks.“ Kokkuvõttes otsustas kohus, et Nõukogu 9. oktoobri 1978. aasta kolmanda direktiivi 78/855/EMÜ, mis käsitleb aktsiaseltside ühinemist lähtuvalt asutamislepingu artikli 54 lõike 3 punktist g (muudetud Euroopa Parlamendi ja nõukogu 16. septembri 2009. aasta direktiiviga 2009/109/EÜ), artikli 19 lõiget 1 tuleb tõlgendada nii, et „ühinemine ühendamise teel” selle direktiivi artikli 3 lõike 1 tähenduses hõlmab ühendavale äriühingule ka sellise trahvi tasumise kohustuse üleminekut, mis on määratud enne ühinemist jõustunud otsusega ühendatava äriühingu poolt enne ühinemist toimepandud tööõiguslaste rikkumiste eest.

Kuigi kohtuotsuses antud tõlgendus on rajatud tsiviilõiguslikke suhteid reguleerivate õigusaktide tõlgendusele ja trahvi kui karistust on käsitletud osana ülemineva ettevõtte kohustustest, nähtub kohtuotsuse põhjendustest siiski eesmärk välistada juriidiliste isikute vastutusest kõrvalehoidmine ja tagada seeläbi liikmesriikide ja teiste isikute parem kaitse. Sama argumentatsioon peaks kohalduma mitte üksnes trahvide, vaid ka teiste mõjutusvahendite, eelkõige KarS §-s 44 sätestatud rahaliste karistuste puhul.

³Kättesaadav veebis: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/?uri=CELEX:62013CJ0343>

Karistuse ülekandumise teemat on analüüsinud ka Euroopa Inimõiguste Kohus. Lahendis *Carrefour France v. France*⁴ oli samuti vaidluse all küsimus karistuse ülekandmise võimalikkusest ühinemise korral. Kaebaja heitis riigile ette enda karistamist teise isiku poolt toime pandud teo eest ja seega konventsiooni rikkumist seoses süütuse presumptsiooni ning õiglase kohtumenetlusega (art 6 lõiked 1 ja 2). Kohus ei tuvastanud konventsiooni rikkumist, nõustudes prantsuse kohtute käsitlemisega ühingu majanduslikust järjepidevusest. Äriühing läks teise äriühingu koosseisu üle tervikuna – st kõigi oma varade ja kohustustega. Samuti jätkus uues ühingu lõppenud ühingu varasem majandustegevus ning muutunud oli sisuliselt üksnes juriidiline keha. Kaal oli ka argumentidel, et ühinemisotsuse oli teinud kaebajast ühing ise, kes oli sel ajal ühtlasi emaühingu ja ainsa aktsionäri rollis ning see otsus langetati kohtumenetluse ajal, vahetult enne esimese astme kohtuotsust. Sarnaselt eelviidatud Euroopa Kohtu otsusele tõi ka EIK välja vajaduse kaitsta õiguskorda ja tagada (rahaliste) karistuste tõhusus, millele tingimusteta isikulise süü põhimõtte rakendamine juriidiliste isikute puhul vastu töötaks. Lisaks eelnevale on selle kaasuse puhul oluline välja tuua, et kuigi prantsuse õiguse kohaselt oli tegemist konkurentsialase rikkumise eest mõistetud „tsiviiltrahviga“, leidis kohus, et kõrget trahvimäära arvesse võttes oli nn Engeli kriteeriumite pinnalt tegemist kriminaalkaristusega.

Eeltoodud otsuste valguses muutis Prantsusmaa kassatsioonikohus (*Cour de cassation*) oma senist praktikat ning alates 25.11.2020 kriminaalkolleegiumi kassatsioonitsusest nr 18-89.955⁵ võib ühendavat äriühingut kriminaalvastutusele võtta, kui ühinemise/omandamise eesmärk oli võimaldada ühendaval äriühingul oma kriminaalvastutusest kõrvale hoida. Hiljem on kassatsioonikohus seda seisukohta korranud ning selle toimet isegi laiendanud. Nii laiendas kriminaalkolleegium 22. mai 2024. aasta kassatsioonitsusega⁶ nr 23-83.180 kriminaalvastutuse üleminekut kõigile ühendavatele äriühingutele olenemata selle liigist, tingimusel et see tegeleb majandustegevusega. Alates kassatsioonikohtu kriminaalkolleegiumi 12. novembri 2025. aasta kassatsioonitsusest⁷ nr 23-84.389 kehtib see põhimõte ka avalik-õiguslike juriidiliste isikute suhtes.

⁴Kättesaadav veebis: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=002-12634>

⁵ Kättesaadav veebis:

https://www.legifrance.gouv.fr/juri/id/JURITEXT000042619505?init=true&page=1&query=18-86955&searchField=ALL&tab_selection=all

⁶ Kättesaadav veebis: vt p 6

https://www.legifrance.gouv.fr/juri/id/JURITEXT000049602673?init=true&page=1&query=23-83.180&searchField=ALL&tab_selection=all

⁷ Kättesaadav veebis, vt p 17:

https://www.legifrance.gouv.fr/juri/id/JURITEXT000052587256?init=true&page=1&query=23-84-389&searchField=ALL&tab_selection=all

Juriidilise isiku karistuse üleminek on võimalik ka teistes Euroopa riikides ning seda mitte üksnes kohtupraktika pinnalt kujundatud alustel. Mitmes riigis on küsimust reguleeritud seaduse tasandil. Näiteks Hispaania kriminaalkodeksi⁸ artikli 130 lõikes 2 on juriidilise isiku kriminaalõigusliku vastutuse üleminekut reguleeritud järgnevalt (NB! Käesolevas väljatöötamiskavatsuses esitatud väliskirjanduse tõlge on mitteametlik):

„2. Juriidilise isiku üleminek, ühinemine, neeldumine või jagunemine ei lõpeta kriminaalõiguslikku vastutust, mis kantakse üle ettevõttele või ettevõtetele, millesse isik üle läheb, millega see ühineb, milles see neeldub või milleks see jaguneb. Kohtunik või kohus võib määrata, et karistus läheb juriidilisele isikule üle proportsionaalselt vastutusega kuriteo toimepanemise eest.

Kriminaalõiguslikku vastutust ei lõpeta juriidilise isiku varjatud või näiline lõpetamine. Juriidilise isiku varjatud või näiliseks lõpetamiseks peetakse juhtumeid, kus juriidilise isiku majandustegevus jätkub ja sel säilivad kliendid, teenuseosutajad ja töötajad või nende kõige olulisem osa.“

Juriidilise isiku vastutuse ülemineku küsimust on lahanud ka Hispaania konstitutsioonikohus, kes leidis oma 11.12.2023 otsuses nr 179/2023⁹, et juriidilisi isikuid ei saa selles küsimuses kohelda sarnaselt füüsiliste isikutega ning vastutuse ülemineku piiramine majandusliku identiteedi ülemineku korral tähendaks sisuliselt vastutuse vältimise lubatavust. See aga õõnestaks omakorda õiguskorda. Oma otsuses tugines kohus mh samuti Euroopa Liidu Kohtu otsusele C-343/13, millest oli juba juttu eespool).

Rumeenias on juriidilise isiku vastutuse üleminekut reguleeritud kriminaalkodeksi artiklis 151. Säte sisaldab eraldi klausleid erinevate ühinemise ja jagunemise viiside tarbeks ning näeb ette ka võimalused karistuse individualiseerimiseks (vastutuse varalised piirangud):

„Artikkel 151

Juriidilise isiku ühinemise ja jagunemise mõju

(1) Juriidilise isiku staatuse kaotamise korral ühinemise, ülevõtmise või jagunemise tõttu pärast süüteo toimepanemist kannab kriminaalvastutuse ja selle tagajärjed:

⁸ Redaktsioonid kättesaadavad veebis: <https://www.boe.es/eli/es/lo/1995/11/23/10/con>

⁹ Kättesaadav veebis: https://www.boe.es/diario_boe/txt.php?id=BOE-A-2024-980

a) ühinemise teel loodud juriidiline isik;

b) ühendav juriidilise isik;

c) juriidilised isikud, mis loodi jagunemise teel või mis omandasid osa jagunenud üksuse varadest.

(2) Lõikes 1 sätestatud juhul võetakse karistuse individualiseerimisel vajaduse korral arvesse:

a) viimases finantsaruandes või vajaduse korral raamatupidamisaruandes kajastatud kogutulu ja -vara, mille õigusrikkumise toime pannud juriidiline isik peab seaduse kohaselt koostama ja esitama enne ühinemist või jagunemist, võttes arvesse oma vara seda osa, mis edastati igale tehingus osalevale juriidilisele isikule;

b) vara väärtus ühinemise või jagunemise kuupäeva seisuga juriidilise isiku puhul, kes seaduse kohaselt ei ole kohustatud punktis a sätestatud dokumente koostama ja esitama, ning kohtu poole pöördumise aastal asutatud juriidilise isiku puhul, võttes arvesse tema vara seda osa, mis edastati igale tehingus osalevale juriidilisele isikule.“

Tšehhis on juriidilise isiku vastutuse ülemineku küsimust reguleeritud Juriidiliste isikute kriminaalõigusliku vastutuse seaduse¹⁰ artiklis 10. Sarnaselt Rumeenia kriminaalkoodeksiga, sisaldab ka Tšehhi säte individualiseerimise võimalust, kuid lisaks veel ka eraldi klauslit kogumite ja korduvkaristuste arvestamiseks.

„Artikkel 10

Juriidilise isiku õigusjärglase kriminaalõiguslik vastutus

(1) Juriidilise isiku kriminaalõiguslik vastutus läheb üle kõigile selle õigusjärglastele.

(2) Kui kriminaalõiguslik vastutus on lõike 1 kohaselt üle läinud mitmele juriidilise isiku õigusjärglasele, arvestab kohus karistuse või kaitsemeetmete liigi ja tingimuste üle otsustamisel ka toimepandud kuriteost saadud tulu, hüvede ja muude hüvede suurust, mis on igapähele neist üle kantud ning ka seda, millises ulatuses jätkavad need kuriteo toimepanemisega seotud tegevust.

¹⁰ Kättesaadav veebis: [O trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim — Dostupný advokát](#)

(3) *Kriminaalkodeksi sätteid kohaldatakse samamoodi ka kogumlike, korduvate ja ühiskaristuste määramisel õigusjärglastele; kui selline toiming ei ole õigusjärglase olemuse või muude põhjuste tõttu võimalik, määrab kohus eraldi karistuse.*

(4) *Kohus toimib sarnaselt lõigetes 1-3 tooduga juriidilise isiku lõpetamise korral pärast kriminaalmenetluse lõppu.*“

Saksamaal ei ole juriidilise isiku karistusõiguslik vastutus võimalik, kuigi sel teemal on varem õiguslikke diskussioone peetud. Hetkel tuntakse Saksamaal aga ainult juriidilise isiku administratiivvastutust. Saksa *Gesetz über Ordnungswidrigkeiten*'i (OWiG)¹¹ § 30 sätestab eeldused juriidilise isiku suhtes rahatrahvi kohaldamiseks. Saksamaal on rahatrahvi võimalik kohaldada ka juriidilise isiku õigusjärglase suhtes, kellele on üle läinud juriidilise isiku majanduslik identiteet. Majandusliku identiteedi ülemineku kui vastutuse ülemineku kontrollimiseks peavad olema täidetud järgmised tingimused:

- Esineb üldõigusjärglus (toimunud on ühingu õigusliku staatuse muutumine);
- Teo faktiliselt toime pannud juriidilise isiku vara on identsel või sarnasel viisil uude ühingusse üle kantud;
- Üle läinud vara on selgelt eristatav;
- Üle kantud vara moodustab olulise osa uue ühingu omandis olevast varast.¹²

Rahatrahvi kui trahvi üle minemine uuele üldõigusjärglasest juriidilisele isikule on seega võimalik vaid siis, kui selgelt oli tuvastatud majanduslik identsus kahe ühingu vahel. Selliselt jäi aga majandusliku identiteedi põhimõtte kohaldamisala teatud juhtudel liiga kitsaks ning võimaldas ühingul karistamist vältida. Praktikast oli nimetatud põhimõtte alusel vastutuse üleminekut võimalik vältida näiteks jaotumise teel kahte või enamasse ühingusse jagunedes. Sellise juhul ei ole vastutuse ülemineku kriteeriumid täidetud ning rahatrahvi ei ole ühegi omandava ühingu suhtes võimalik kohaldada. Samuti kehtis majandusliku identiteedi ülemineku kui vastutuse ülemineku põhimõtte ainult üldõigusjärglase korral, st nimetatud põhimõtte kohaldamine oleks välistatud jagunemisel eraldumise teel. Seda, et majandusliku

¹¹ Kättesaadav arvutivõrgus: http://www.gesetze-im-internet.de/owig_1968/_30.html

¹² Kairjak, M.; Rask, R.; Juridica International XVII/2010 viite nr 36 kaudu: G.Eidam. Die Verbandsgelbusse des § 30 Abs 4 OWiG – eine Bestandsaufnahme. – Wistra 200, nr 12, lk 450. BGH 11.03.1986. – Wistra 1986, nr 5, lk 221-222; BGH 13.11.2004. – NJW 2005, nr 19, lk 1381-1382.

identiteedi ülemineku kriteeriumi abil vastutuse ülekandumise mehhanism ei olnud praktikas efektiivne, tõendab ka asjaolu, et Saksamaa seadusandja pidas vajalikuks regulatsiooni täiendada OWiG § 30 lõikega 2a:

„(2a) Üldõigusjärgluse korral või osalise õigusjärgluse korral jagunemise juhtudel (ümberkujundamise seaduse [Umwandlungsgesetz] § 123 lõige 1) võib õigusjärglas(t)ele määrata lõigetele 1 ja 2 vastava trahvi. Sellistel juhtudel ei tohi trahv ületada ülevõetud varade väärtust ega õiguseellasele määratava trahvi summat. Õigusjärglane (õigusjärglased) asub trahvimenethuses menetluslikku positsiooni, milles õiguseellane oli õigusjärgluse jõustumise ajal.

Nägu näha, irdub viidatud säte absoluutsest üldõigusjärgluse nõudest ning võimaldab karistuse üleminekut ka osalise õigusjärgluse korral. Õigusjärglase vastutust on piiratud ülevõetud varade väärtuse ja/või õiguseellasele määratava trahvi summa suurusega.

4. Võimalikud lahendused

Probleem 1: juriidilise vastutuse isik ülemineku võimatus

Võimalike lahendustena tuleb kõne alla üksnes legislatiivne sekkumine, kuna probleemi lahendamine kehtiva õiguse tõlgendamise teel osutus edutuks. Riigikohus märkis vajadust seaduse muutmise järele *expressis verbis* oma otsuse nr 3-1-1-133-13 punktis 16 ning lükkas sama otsuse punktis 13 ümber ka prokuratuuri ja madalama astme kohtute käsitlese sellest, kuidas karistusõigusliku vastutuse vältimise eesmärgil läbi viidud ühinemisi või jagunemisi tuleks käsitleda tühiste tehingutena vastuolu tõttu heade kommetega: *„Sõltumata sellest, kas Facio Ehituse AS-i jagunemisotsus oli heade kommete vastasuse tõttu tühine või mitte, puudub alus väita, et 5. novembril 2010 registrisse kantud uus õigussubjekt Facio Ehituse OÜ on samastatav varem Facio Ehituse AS-i ja hiljem AS Räga (OÜ Räga) nime kandnud äriühinguga. TsÜS § 86 lg 1 sätestab, et heade kommete või avaliku korruga vastuolus olev tehing on tühine. Sama seaduse § 84 esimese lõike esimene lause näeb ette, et tühisel tehingul ei ole algusest peale õiguslikke tagajärgi. Seega, väites Facio Ehituse AS-i jagunemisotsuse tühisust, pidid kohtud jõudma järelduseni, et OÜ Facio Ehitus asutamiseks puudus kehtiv alus. Sellel asjaolul poleks aga enam õiguslikku tähendust. Nimelt sätestab TsÜS § 27 lg 2, et eraõigusliku juriidilise isiku asutamisleping või asutamisohtus loetakse pärast juriidilise isiku registrisse kandmist kehtivaks ka juhul, kui lepingu sõlmimisel või otsuse tegemisel esinesid lepingu või*

otsuse tühisust kaasatoovad asjaolud. Eraõigusliku juriidilise isiku asutamislepingut või asutamisotsust ei saa pärast juriidilise isiku registrisse kandmist tühistada. Samuti näeb ÄS § 446 lg 7 ette, et jagunemist ei saa vaidlustada pärast selle kandmist jaguneva ühingu asukoha äriregistrisse. Seega kaotab asutamisleping või -otsus, samuti jagunemisotsus juriidilise isiku registrisse kandmisega oma õigusliku tähenduse. Järelikult ei saa võimalikud puudused Facio Ehituse AS-i jagunemisotsuses seada kahtluse alla jagunemisel registrisse kantud uue äriühingu - Facio Ehituse OÜ - eksistentsi ega anda alust samastada teda jagunenud äriühinguga (viimase ärinimega OÜ Räga).

Legislatiivne sekkumine tähendab siinkohal eelkõige KarS-i täiendamist sättega, mis sätestab selgelt kriminaalõigusliku vastutuse ülemineku õigusjärglasele. Väljatöötamiskavatsuse eelmises peatükis on toodud võrdluseks näiteid teiste riikide õiguskorrast ja mitmetes riikides on selline säte olemas. Muudatuste korral tuleks vastutuse ülemineku eeldused menetlejal igakordselt eraldi ära tõendada. Peamine küsimus seisneb selles, kuidas õigusjärgluse mõistet karistusõiguse kontekstis sisustada. Seejärel on vaja otsustada, kas ja mil määral tuleks selle hindamiskriteeriume karistusseadustikus kirjeldada.

Lahendusalternatiiv nr 1: majanduslik identiteet

Esimene lahendusalternatiiv on kasutada nn majandusliku identiteedi põhimõtet. Eelmises peatükis uuritu pinnalt nähtub, et majandusliku identiteedi lahendust kasutavad oma praktikas nt Prantsusmaa, Hispaania, Rumeenia ja piiratud kujul ka Saksamaa. Sellise lahenduse korral on vaja otsustada, missugustest kriteeriumitest tuleks majandusliku identiteedi (ülemineku) tuvastamisel lähtuda.

Kuigi majanduslik identiteet KarS-i mõistes oleks autonoomne õiguspõhine, võivad heaks lähtepunktiks selle sisustamisel olla ettevõtte ülemineku kriteeriumid, mis on teatud määral kohtupraktikas välja kujunenud. Riigikohus on öelnud¹³, et ettevõtte või selle osa ülemineku hindamisel tuleb analüüsida konkreetsete tehingute asjaolusid ja nii tehingutele eelnevat kui ka järgnevat äriühingute käitumist ning et eri tüüpi ettevõtete puhul on ettevõtte ülemineku kriteeriumitel erinev kaal. Samuti tõi Riigikohus välja peamised kriteeriumid, mida kohtupraktikas ettevõtte ülemineku tuvastamisel hinnatakse:

- ettevõtte tüüp;

¹³ Riigikohtu halduskolleegiumi 1.06.2011 otsus nr 3-3-1-20-11 p 11, kättesaadav veebis: [3-3-1-20-11](#)

- kinnisasja, tootmisvahendite ja muude materiaalsete vahendite üleminek;
- immateriaalsete vahendite ja organisatsiooni ülevõtmine (organisatsiooniline tegur on tavaliselt olnud suurema kaaluga töövaidlustes);
- kliendi- ja hankijasuhete jätkuvus;
- üleminekule eelneva ja sellele järgneva tegevuse sarnasus;
- majandustegevuse jätkuvus ja kui tegevus oli vahepeal katkenud, siis katkestuse aeg;
- nn väheste vahenditega ettevõtete puhul on eriti oluline personali säilimine;
- ettevõtte omandaja varasem tegevus;
- üleandja ja omandaja tegevuskoht, juhtorganite liikmete ringi kattuvus.

Kuigi ettevõtte ülemineku kriteeriumite universaalset ja ammendavat kataloogi ei ole võimalik anda, annab viidatud Riigikohtu näidisloetelu hindamiseks siiski tugeva baasi. Ettevõtte ülemineku tuvastamine ei ole keeruline ühinemise korral ning juhul, kui jagunemisel annab ühing üle kogu oma vara ühele ühingule. Juhul, kui jagunemisel on tekkinud ühingu kaks või enam, võib ettevõtte ülemineku hindamine osutuda aga problemaatiliseks. Sellisel juhul tuleks hinnata, millises ulatuses konkreetse ühingu jaguneva ühingu ettevõtte üle kanti. Kui ühte ühingu kantsakse enam jaguneva ühingu ettevõtte majanduslikust identiteedist, võib kõne alla üksnes selle ühingu vastutus. Samas tuleb jagunemise puhul kindlasti arvestada ka võimalusega, et ühingu vara võidakse jaotada mitme erineva juriidilise isiku vahel võrdsetes osades või jaotada eraldamise teel, jättes jagunevasse ühingu teatud osa algse ühingu majanduslikust identiteedist. Sellisel juhul saab (nt Hispaania eeskujul) kasutada lahendust, mil vastutus läheb üle/jääb juriidilisse isikusse paigale proportsionaalselt.

Lahendusalternatiiv nr 2: õigusjärglus

Õigusjärglusega seonduv on sätestatud TsÜS §-s 6 ning on oma olemuselt omane eelkõige tsiviilõigusele. TsÜS § 6 lg 1 kohaselt võivad tsiviilõigused ja -kohustused üle minna ühelt isikult teisele (õigusjärglus), kui need ei ole seadusest tulenevalt isikuga lahutamatu seotud. Kuigi Eesti õiguskorras on senise käsitluse järgi olnud isiku karistusõiguslik vastutus seotud teo toime pannud isikuga, on väljatöötamiskavatsuse sissejuhatavas osas selgitatud, et selline lähenemine ei võta arvesse juriidilise isiku eripärasid ning võimaldab seetõttu vastutusest kõrvale hoiduda.

Tsiviilõigusliku käsitluse järgi astub üldõigusjärgluse puhul õigusjärglane oma õiguseelneja asemel üheaegselt kõikidesse õigussuhetesse, milles viimane enne üleminekut osales. Üldõigusjärglusega on tegemist äriühingute ühinemisel, samuti ettevõtte ülemineku korral¹⁴. Eriõigusjärgluse all mõistetakse üksikute õiguste või kohustuste üleminekut ühelt isikult teisele, kusjuures õigusjärgluse eeldusena tuleb eraldi järgida asjaomase õiguse või kohustuse üleandmise kohta sätestatud. Eelkõige kehtib TsÜS § 6 lg 3, s.o õigused (kohustused) antakse üle üleandmise tehinguga e käsutustehinguga, kusjuures üldjuhul tuleb iga õigus ja kohustus eraldi üle anda. Eriõigusjärglusest saab pigem rääkida jagunemise puhul. Äriühingute jagunemisel määratakse üldjuhul ka kindlaks konkreetsete varaesemete jaotust õigusjärglaste vahel (vt ÄS § 435 lg 1 p 6 ja § 446 lg 1)¹⁵. Eeltoodu tähendab mh seda, et lähtumine üksnes üldõigusjärglusest ei pakuks probleemile terviklikku lahendust ning säte peaks hõlmama ka eriõigusjärglust.

Selle lahenduse plussiks saab pidada teataval määral väljakujunenud kohtupraktika (ja õiguskirjanduse) olemasolu, isegi kui see ei ole kõikides küsimustes täielikult ammendav. Näiteks on nii Riigikohtu praktikas kui erialakirjanduses selgitatud kriteeriumeid, mille pinnalt tuleks hinnata ettevõtte üleminekut, millest oli täpsemalt juttu eelmise alternatiivi all. Samuti on õigusjärglase tuvastamine võrreldes majandusliku identiteediga menetlejale oluliselt lihtsam ülesanne.

Vajalikud seadusemuudatused:

Igal juhul seisneks muudatus esmalt KarS-i § 14 täiendamises uue lõikega, mille kohaselt võib kriminaalkorras vastutusele võtta ka kuriteo toime pannud juriidilise isiku õigusjärglase või juriidilise isiku, kellele on üle läinud kuriteo toime pannud juriidilise isiku majanduslik identiteet. Mõiste „õigusjärglane“ hõlmaks nii üld- kui eriõigusjärglust, mida sisustatakse läbi tsiviilõiguse. Kuigi majandusliku identiteedi variandi puhul on teoreetiliselt võimalik otsustada detailsema regulatsiooni kasuks, kus hindamiskriteeriumid on loetletud seaduses, tuleks õiguskorra dünaamilisust arvestades jätta nende loetelu lahtiseks.

Lisaks KarS § 14 täiendusele tuleks tõenäoliselt lisada kaitseklausel ka karistusseadustiku §-i 44. See säte peaks kaitsma õigusjärglasi esmalt selle eest, et mitmele õigusjärglasele ei määrataks kokku karistust, mis oleks ületanud õiguseellasele määratava võimaliku karistuse

¹⁴ Tsiviilseadustiku üldosa seadus. Kommenteeritud väljaanne. Varul jt, Juura, 2023, lk 61.

¹⁵ Samas.

(asjakohane eelkõige äriühingu jagunemise juhtudel). Teiseks peaks seadus kaitsma õigusjärglast selle eest, et karistus ületaks süüdlasühingult ülevõetavate varade väärtust (õiguseellase tegude järelmeid ei tuleks rahuldada nt ühendava ühingu ausate varade eest, mis olid olemas juba enne ühinemist).

Probleem 2: juriidiliste isiku karistuse individualiseerimisvõimaluste laiendamine

Kuigi juriidilisele isikule on võimalik kuriteo eest mõista tingimisi karistus KarS § 73 alusel, ei ole KarS § 74 ehk käitumiskontrolli kui lisatingimuste kohaldamine võimalik. Samas ei ole selline kitsendus põhjendatud, kuna mõnel juhul võiks lisatingimuste kohaldamine olla adekvaatne lahendus. Näiteks keskkonnakuriteo toimepanemise korral mingi kohustus panustada keskkonnakaitsesse või äriühingule kohustus ehitada midagi välja või lahendada mõni probleem, et suurendada keskkonnakaitsset. Seda on võimalik saavutada vastavate sätete täiendamise teel. Samuti saab legislatiivse sekkumise teel võimaldada selgelt karistuste ajatamist juriidilise isiku puhul (KarS § 66) ning võimaldada tegutsemiskeelu kohaldamist (KarS § 49).

5. Mõju

Üldine statistika

Muudatuste peamine eesmärk oleks vähendada karistusõiguslikust vastutusest kõrvalehoidmist ja sellega seonduvaid kahjusid. Selle illustreerimiseks vaadeldi ka kättesaadavaid statistilisi andmeid. Karistusõiguslikust vaatepunktist annavad vaadeldud andmed edasi järgneva: kokku mõisteti perioodil 1.1.2022 – 31.12.2025 juriidilistele isikutele rahalisi karistusi summas 2 979 400 eurot. Sellest kogusummast on tasutud 1 466 402,92 eurot¹⁶. Arvestada tuleb ka seda, et summas 867 700 eurot olid kõnealused isikud karistuse kandmisest vabastatud (tingimisi karistused, mida ei pöörata täitmisele, kui süüdimõistetu läbib katseaja edukalt). Tasumata (põhjendamatult) on seega jäänud 645 297,08 eurot. See moodustab ligikaudu 21,7% mõistetud

¹⁶Summast enamuse moodustab Keskerakonna poolt tasutud rahaline karistus üks miljon eurot, mida ei saa statistilises mõttes pidada tavapäraseks.

rahaliste karistuste kogusummast ning ligikaudu 30,6%, kui määratud kogukaristustest välja arvata summad, mille tasumise kohustusest olid süüdimõistetud vabastatud.

Karistuste arvu järgi vaadeldes on selles ajavahemikus juriidilisi isikuid nimetatud 92 korral, millest korduvaid karistusi esines samade juriidiliste isikute suhtes 29 juhul. Karistusest vabastamise juhtumeid oli 27. Karistused tasuti täielikult 12 juhul ja osaliselt on karistused tasutud 3 juhul. Andmete kohaselt tasuti seega karistus täielikult ligikaudu 18,5% juhtudest ning osaliselt veel ligikaudu 4,6% juhtudest. Ligikaudu 76,9% vaadeldud juhtudest on karistus täielikult tasumata.

Lisaks eelnevale vaadeldi mõjude hindamiseks ka statistikat kriminaalmenetluse lõpetamiste kohta KrMS § 199 lg 1 p 4 alternatiiv 2 alusel (s.o juriidiliste isikute lõppemine). Võttes aluseks sama ajaperioodi ehk 2022 – 2025, näitavad andmed, et menetluse lõpetamisi esines 7, millest kolmel juhul lõpetati menetlus kahtlustatava suhtes, s.o kohtueelses menetluses, ning neljal süüdistatava suhtes. Vastete väikese arvu tõttu laiendasime päringut, seades vaadeldava perioodi uueks alguskuupäevaks 2018. aasta 1 jaanuari. Uus päring andis kokku 54 vastet, millest 27 juhul lõpetati menetlus lõppenud juriidilisest isikust kahtlustatava suhtes ning sama palju süüdistatavate suhtes. Päringust nähtub, et menetluse lõpetamist tuleb enne 2023. aastat ette märgatavalt rohkem. Võrdluseks: kui 2025. aastal lõpetati menetlusaluse juriidilise isiku lõppemise tõttu üks kriminaalmenetlus, 2024. aastal kaks menetlust ja 2023. aastal taaskord vaid üks menetlus, siis eelnevate aastate lõikes oli jaotus järgmine: 2022 (4), 2021 (9), 2020 (15), 2019 (13) ja 2018. aastal 8 tükki. Menetluste lõpetamise arvu vähenemine võib seisneda 2023. aastal jõustunud seadusemuudatustes ([eelnõu 367 SE](#)), millega võimaldati kohaldada asjakohaseid kriminaalmenetluse tagamise vahendeid ka rahalise karistuse tagamiseks, kuid mõju võib omada ka äriregistri seaduse jõustumine, mille § 60 seab piirangud kohtu- või kriminaalmenetluses osalevate juriidiliste isikute registrist kustutamisele.

Samas ei tähenda eelnev menetluste lõpetamise arvu vähendamine, et kriminaalmenetlus on sellest tingituna muutunud tulemuslikumaks. Käesoleva peatüki alguses kirjeldatud statistikast nähtus, et umbes 76,9% juhtudest on kriminaalkorras karistatud juriidilistel isikutel rahaline karistus täielikult tasumata. On tõenäoline, et nende juriidiliste isikute osas jääb ka täitemenetlus tulemusetuks, kuna need olid kas algusest peale varatud või viidi varad neist „õigeaegselt“ välja.

Vaadeldud karistatud juriidilistest isikutest (92) on väljatöötamiskavatsuse koostamise aja seisuga registrist kustutatud 3 (sh üks ühinemise tõttu), kustutamisel 1, pankrotis 1 ja

likvideerimisel 2. Samuti on 20 juriidilist isikut küll registrisse kantud, kuid nende majandusaasta aruanded on esitamata, mis võib viidata ühingu tegevuse sisulisele lõppemisele. Nende ühingute puhul ei leidnud registrikannete pinnalt kinnitust ühingute jagunemise hüpoteesi, mis oleks selgitanud seisma jäänud tegevusega ühinguid (tegevus viidud teise juriidilise keha alla). Seega on varatud äriühingud ilmselt lihtsalt lakanud tegutsemast. Samas ei saa välistada, et nendel juhtudel õnnestus juriidilisest isikust enne karistuse mõistmist varad välja viia ning neil karistusõigusliku vastutuse üleviimine võiks aidata just selliseid juhtumeid vähendada.

Potentsiaalsete muudatustega kaasnevad mõjud

Ühelt poolt võiks muudatus avaldada positiivset mõju konkurentsile, kuna ausad ettevõtjad ei peaks enam konkureerima kuritegelike ühingutega, kes kasutavad lubamatuid võtteid ja väldivad juriidiliste skeemide abil vastutust. Samas võivad muudatused, sõltuvalt valitavast lõpplahendusest, avaldada mõningast mõju õiguskindlusele ja ka ettevõtlusele, kuna karistuse ülemineku võimalus tähendab, et tehinguturg peab selle riskiga arvestama. On võimalik, et selliste riskide maandamine kajastuks tehingute hindades (täiendavad kontrollid, otsustusprotsesside keerukamaks muutumine, ekspertide tehingute protsessi kaasamine). Seeläbi võivad muudatused mõjutada laiemalt näiteks ettevõtjate valmidust investeerida majanduslikult keerulistes oludes olevatesse juriidilistesse isikutesse, eriti kui ühingu päästmiseks on vaja kiirelt tegutseda. Eelduslikult moodustavad ühinemised, jagunemised ja ettevõtte üleminekud aga kõigist tehingutest väikese osa.

Riskide maandamiseks tuleks teemat huvigruppidega ja valdkonna asjatundjatega põhjalikult arutada, mh kaaluda võimalusi, mis aitaks ühinemiste ja ettevõtte üleminekute korral heauskseid omandajaid kaitsta.

6. Edasine väljatöötamine

Väljatöötamiskavatsus saadetakse kooskõlastamiseks ja arvamuse avaldamiseks puudutatud asutustele, organisatsioonidele ja huvigruppidele. Pärast piisavalt pikka kooskõlastustähtaega analüüsitakse saadetud tagasisidet ning antakse selle pinnalt esmane hinnang kavandatud muudatuste tugevuste ja puuduste kohta. Seejärel kutsutakse kokku ümarlaud, kus peaks kindlasti osalema ettevõtjate esindajad aga ka karistus- ja tsiviilõiguse eksperdid.

Justiits- ja Digiministeerium

Martin Ziehr

Martin.Ziehr@justdigi.ee